

USKONTONEUTRAALI USKONTOTIEDE

RENÉ GOTHONI

Uskontotiede on uskontoneutraali tieteenala. Sen tutkimuskohteina ovat kaikki maailman uskontoperinteet, uskonnolliset käsitykset, asenteet, normit ja arvot. Teologinen, islamologinen tai buddhologinen tutkimus ovat lähtökohtaisesti aina oman uskonnollisen viitekehyksen pohjalta tehtyä tutkimusta tarkoituksenaan palvella omaa uskonnollista yhteisöään. Tämän artikkelin* tarkoituksena on osoittaa, miten uskontotieteen uskontoneutraali tutkimus eroaa teologisesta uskonnontutkimuksesta.

* Solidaarisuudesta niitä kollegoja kohtaan, jotka keväällä 2016 saivat porkut Helsingin yliopistosta, päätin jäähyväisluennon korvikkeeksi kirjoittaa tämän esseen. Siirryttyäni itse kunniakaasti eläkkeelle koin epäoikeudenmukaiseksi osallistua kalliiseen jäähyväiseminaariin ja illalliseen samalla, kun yliopisto säästösyistä antaa muille työntekijöilleen kenkää. Jääköön tämä kommentti historiankirjoihin muistutukseksi yliopistojohdon harkintakyvyn puutteesta ja lyhytnäköisyydestä.

Näin minulle opetettiin

Uskontotiede on *vertaileva, objektiivinen ja empiirinen* tieteenala. Näin minulle opetettiin uskontotieteen peruskurssilla vuonna 1970. *Vertaileva* uskontotiede pyrkii analysoimaan uskontojen yhteisiä ja erottavia piirteitä. Vertailun lähtökohtana ei ole esimerkiksi kristinuskon tai ateismin käsitteellinen suhteutustausta, vaan molemmat ovat sen sijaan uskontotieteen tutkimuskohteita, joita tarkastellaan kriittisesti vertailevasta näkökulmasta. Vertailu tapahtuu tavallisesti tutkijoiden sopimien käsitteiden ja teknisten termien pohjalta. Niitä nimitetään toisinaan ”etisistisiksi” käsitteiksi eli tutkijoiden sopimiksi käsitteiksi vastakohtana ”emisistisille” käsitteille, jotka ovat kunkin kulttuurin ja uskonnon omat sisäiset käsitteet.

Vertailevan uskontotieteen yksi keskeinen haaste on käsitteiden kristilliset konnotaatiot ja niiden etnosentrisyys. Buddhalaisuuden luonnehtiminen ateistiseksi uskonnoksi, mihin toisinaan vieläkin törmää uskonnonopetuksessa ja oppikirjoissa, ei anna autenttista kuvaa buddhalaisuudesta. Se on yhtä outo luonnehdinta kuin jos kristinuskoa luonnehdittaisiin ei-nirvaaniseksi uskonnoksi. Monet uskontotieteen käsitteet antavat samantapaisesti vääristyneen kuvan tutkimuskohteesta silloin, kun analyysi perustuu kristinuskon pohjaisiin käsitteisiin ja ymmärrykseen uskonnosta.

Uskontojen *objektiivinen* tutkiminen pyrkii niin sanottuun objektiiviseen tietoon kaikista uskonnoista asettamatta niiden edustamia katsontakan-toja arvojärjestykseen. Tutkimuksen tavoitteena ei ole vastata totuutta tai uskonnollista arvoa koskeviin kysymyksiin eikä muodostaa arvoasetelmia uskonnollisten (”emisististen”) käsitteiden paikkansapitävyydestä. Tällaisten kiistakysymysten on katsottu kuuluvan uskontofilosofiaan, ekumeniikkaan tai missiologiaan. Uskontojen vuoropuheluiden keskustelevat osapuolet – esim. teologit, muslimit ja buddhalaiset – ovat oman arvomaailmansa edustajia eivätkä kriittisen ja vertailevan uskontotieteen analyysoijia. Tästä syystä teologinen uskonnotutkimus tai uskontodialogia eivät lähtökohtaisesti ole neutraaleja, koska niiden lähtökohdat ovat ekumeniikassa tai missiologiassa sekä länsimaisen yhteiskunnan kristillispohjaisissa arvoissa.

Uskontotiede on *empiirinen* tieteenala. Sen lähtökohtana on käsitys, että uskontoa ja uskonnolli-

suutta voidaan ja tulee tutkia kuten mitä tahansa havaittavaa ilmiötä. Niinpä tutkimuksen kohteena on uskonnollinen ihminen ja uskonnollinen yhteisö sekä uskontojen perinteiden historia, muuttuminen ja muuttuminen ajan saatossa. Analyysissä kiinnitetään esimerkiksi huomiota siihen, miten yksilö ja yhteisö muodostavat itselleen kuvan ja kokevat tuntemansa ”yliluonnollisen” olennon ja miten tämä heijastuu asenteisiin, sääntöihin, arvoihin ja käyttäytymiseen. Tarkoituksena on lähestyä jokaista uskontoa ja uskontoperinnettä sen omasta näkökulmasta mytologisessa ja yhteiskulttuurisessa ympäristössään.

Peruskurssissa korostettiin edelleen, että uskontotiede on tieteidenvälinen ja monimenetelmällinen tieteenala. Uskontotieteellä ei ole omaa tutkimusmenetelmää, vaan uskontotieteessä sovelletaan humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä omaksuttuja menetelmiä. Tutkijoita ei yhdistä mikään uskonnollinen, ateistinen tai koulukuntanäkemyks. Yhteistä heille ovat uskonnolliset ilmiöt ja työkalupakki, jossa keskeisinä välineinä ovat uskontotieteelliset käsitteet, lähestymistavat, näkökulmat ja lähitieteistä sovelletut systemaattiset analyysimenetelmät sekä uskontoneutraali tutkimusasenne.

Näin kenttätutkimukseni minua opettivat

Sri Lankan buddhalaisissa luostareissa tekemäni kenttätutkimukseni yhteydessä (vuosina 1974–75) määre *empiirinen* tuli hyvin tutuksi. Samoin minulle selvisi, miten tärkeää on tehdä kenttätutkimusta, kun pyrkimyksenä on selittää ja ymmärtää käytänteitä toisessa kulttuurissa ja uskonnossa. Miten buddhalaisuutta voi ymmärtää, jos ei koskaan ole tavannut buddhalaista munkkia tai nunnaa? Miten muslimeja voi ymmärtää, jos ei koskaan ole ollut tekemisessä muslimien kanssa? Ei mitenkään!

Pro gradu -tutkielmassani perehdyin buddhalaisuuteen, sen oppiin ja historiaan. Sri Lankassa huomasin kuitenkin jo varhain, miten aikaisempien tutkijoiden antama ihannekuva buddhalaisuudesta ei vastannutkaan todellisuutta. Näin oli asianlaita erityisesti niiden tutkijoiden kohdalla, jotka eivät itse olleet tehneet kenttätutkimusta, vaan olivat perehtyneet buddhalaisuuteen pääasiallisesti kirjojen perusteella. Minun ei ol-

lut vaikeaa muuttaa katsantokantaani, mutta monet niin sanotut kirjastotutkijat sen sijaan pitivät kiinni ennakkokäsityksistään ja kuittasivat kenttätutkimuksessa saadut tulokset buddhalaisuudesta pelkästään kansan- tai populaariuskontoon kuuluviksi vääristymiksi aidosta buddhalaisuudesta. ”Se ei ole aitoa buddhalaisuutta”, minulle sanottiin. Tilanne on hieman sama kuin jos buddhalainen singali tulisi Suomeen tutkimaan kristinuskoa ja toteaisi, ettei se olekaan aitoa kristinuskoa, kun kansa ei käytännössä noudatakaan Uuden testamentin oppia.

Kirjoista saatu ihannekuva ei ole samalla tavalla autenttinen kuin kenttätutkimuksessa saatu empiirinen kuva. Uskonnolliset opit ja periaatteet eivät käytännössä toteudu sellaisinaan. Kulttuurissa ja yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset heijastuvat vääjäämättä myös uskonnollisiin käytänteisiin. Uskonto ei elä missään tyhjiössä. Se on aina vuorovaikutussuhteessa kulttuuriinsa ja yhteiskuntaansa. Uskontoa voidaan käsitykseni mukaan pitää kulttuurin dynaamisena aspektina esimerkiksi arvojen, asenteiden ja normien suhteen. Vaikka pohjoismaainen kristillisyyksi ei olekaan enää yhteiskunnallisesti yhtä merkittävä kuin aikaisemmin, kristillispohjaiset arvot heijastuvat kuitenkin mm. demokraattisessa ajattelussamme, tasa-arvokeskustelussamme ja humanitäärisessä asenteessamme. Tämä ei tietenkään ole huono asia, mutta nämä kristilliset arvot eivät lähtökohtaisesti ole uskontoneutraaleja.

Saatuani päätökseen Sri Lankan buddhalaisuutta koskevat tutkimukseni, siirryin kenttätutkimuksissani pyhälle Athosvuorelle ortodoksimunkkien ja pyhiinvaeltajien pariin. Vuonna 1991 julkaisin artikkelin ”Worldview and Mode of Life. Orthodox and Theravada Monastic Life Compared”, jossa vertailin Theravada-buddhalaista ja pyhän Athosvuoren ortodoksista luostariperinnettä toisiinsa. Uskontotieteen professuuria hakiessani eräs asiantuntija totesi asiantuntijalausunnossaan minun olevan yksi niistä harvoista uskontotieteilijöistä, joka konkreettisesti suorittaa vertailevaa uskontofenomenologista tutkimusta. Suurin osa uskontotieteilijöistä erikoistuu johonkin uskon-

totieteelliseen teemaan tai uskontoperinteeseen ja jatkaa sen jälkeen joko saman teeman tai saman uskonnon tutkimista tai siirtyy toiseen teemaan tai uskontoon. Harvoin tutkijat kuitenkaan sen jälkeen vertailevat näitä kahta teemaa tai uskontoa toisiinsa.

Määrite *objektiivinen* on kenttätutkimukseni ja filosofisen hermeneutiikan valossa osoittautunut kovin epäautenttiseksi käsitteeksi. Ihminen nimittäin ei voi asettua omasta kulttuurisesta taustastaan ulkopuoliseksi tarkkailijaksi, vaan on aina niin sanotun vaikutushistoriallisen tietoisuutensa (*wirkungsgeschichtliches Bewusstsein*) lapsi. Tämä selvisi minulle jo Sri Lankassa ollessani, kun tajusin olevani länsimaisen kristillisen kulttuurin kasvatti, joka pyrki ymmärtämään buddhalaisten munkkien elämäntapaa singalilaisessa kulttuurissa. *Teologian sanakirja* koostuu

pääasiassa kristillisistä käsitteistä, joista osa on vielä käytössä myös uskontotieteessä. Esimerkiksi ”pyhiinvaellus”, joka esiintyy sekä käsitteenä että sanana on harhaanjohtava Sri Lankan pyhiinvaellusta analysoitaessa. Singalit (singaleesit) eivät niinkään kävele pitkiä matkoja pyhiinvaelluskohteisiin, kuten kuvaava sana ”pyhiinvaellus” antaa ymmärtää, vaan tulevat sinne autoilla tai busseilla ja sitten jonottavat paikan päällä toisinaan päiviä päästääkseen asettamaan kukkia ja suitsukkeita Buddhan patsaan eteen. Heille pyhiinvaelluksen ydin ei ole kävelemisessä (vrt. *Christi imitatio* -teologia) vaan mietiskelyssä ja pyhien tekstien resitoinnissa Buddhan patsaan juurella.

Oppihistoriallisesti on valaisevaa huomata, miten länsimaiset tutkimusmatkailijat ja tutkijat ovat tulkinneet buddhalaisten rituaaleja Buddhan patsaan juurella. Marco Polo (k. 1324) piti buddhalaisia epäjumalanpalvojina. Robert Knox (k. 1679) piti hänkin Buddhaa jumalana ja Sri Lankan buddhalaisia epäjumalanpalvojina. Arthur Schopenhauer (k. 1860) oli lukeneisuutensa perusteella tullut siihen käsitykseen, että buddhalaisuus on ateistinen uskonto. Vasta 1960-luvulla, kun antropologit tekivät perusteellisia kenttätutkimuksia mm. Sri Lankassa, Thaimaassa ja Burmassa, tulkinta buddhalaisuudesta muuttui autenttisempaan suuntaan.

AIVAN IHMEELLISIÄ JUTTUJA!

URSAN KIRJAT

STEPHEN WEBB

MISSÄ KAIKKI OVAT?

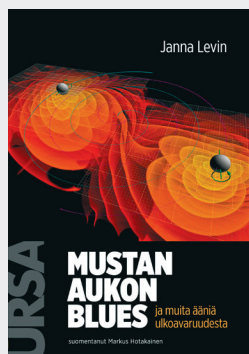
75 ratkaisua Fermin paradoksiin ja Maan ulkopuolisen elämän arvoitukseen

Tuntuu uskottavalta, että tässä 14 miljardin vuoden ikäisessä 400 miljardin galaksin kokoisessa kosmoksessa on tai on ollut vähintään yksi teknisesti yhtä edistynyt sivilisaatio kuin meidän. Miksei meillä kuitenkaan ole havaintoja maanulkoisesta elämästä?

Brittiläinen fyysikko Stephen Webb esittelee ja analysoi 75 erilaista tutkijoilta, scifi-kirjoista ja elokuvista peräisin olevaa ratkaisua tälle fyysikko Enrico Fermin mukaan nimetylle paradoksille.

35 € | Sid. | 474 sivua
Suomentanut Hannu Karttunen

35 € | Sid. | 236 sivua
Suomentanut Markus Hotakainen

JANNA LEVIN

MUSTAN AUKON BLUES

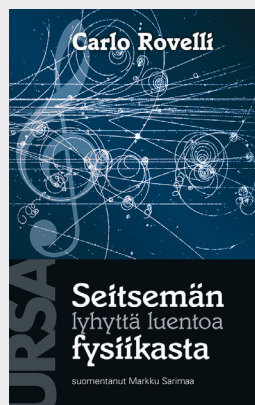
ja muita ääniä ulkoavaruudesta

Mustien aukkojen törmäys ei valaise taivasta, vaan rysäyksessä vapautunut valtava energia leviää avaruutta vavisuttavana gravitaatioaaltoina. Ainoa todiste törmäyksestä on soiva avaruus. Janna Levin luo vivahteikkaan ja elävän kertomuksen vaikeasti tavoitettavien aaltojen etsinnästä.

CARLO ROVELLI

SEITSEMÄN LYHYTTÄ LUENTOA FYSIIKASTA

Monet ratkaisemattomat fysiikan arvoitukset ovat jatkuvasti tapetilla: millainen on avaruuden rakenne tai maailmankaikkeuden alku, mikä on ajan luonne tai mustien aukkojen kohtalo. Italialainen teoreettinen fyysikko Carlo Rovelli kertoo edeltävän sadan vuoden mullistuksista maailmankuvassamme ja luonnostelee jäljelle jääneitä arvoituksia sekä fyysikoiden yrityksiä ratkaista niitä.

16 € | Sid. | 96 sivua
Suomentanut Markku Sarimaa

Ursan kirjat Ursan myymälästä Helsingin observatoriolla, Kolmen sepän kirjakaupasta, Kaisa-talon kirjakaupasta, Tiedekirjasta, hyvin varustetuista kirjakaupoista ja

WWW.URSA.FI/KIRJAKAUPPA

Buddhalaisuus ymmärrettiin aluksi synkretistiseksi uskonnoksi, teologisen käsitteiden valossa, mutta sittemmin käsite kaksi rinnakkaista konfiguraatiota otettiin käyttöön kuvaamaan sitä, miten singalit itse ymmärsivät sen, että buddhalaiset kunnioittavat Buddhan patsaita suitsukkeilla ja öljylampuilla samalla kun he palvovat hindujumalia. Buddhaa kunnioitetaan ensimmäisenä valaistuneena ihmisenä, jonka oppi voi johdattaa valaistumiseen, kun taas ihminen hindujumalia palvomalla voi pyrkiä takamaan turvallisen matkan toiseen kaupunkiin. Oppihistoria osoittaa varsin selkeästi, että länsimaisilta kesti yli kuusi vuosisataa ymmärtää, mistä Buddhan patsaiden edessä suoritettavissa rituaaleissa on kysymys.

Määrite *objektiivinen* ei siis ole käyttökelpoinen luonnehdinta uskontotieteestä tieteenalana. Tämä siksi, että jokainen ihminen on aina ”vaikutushistoriallisen tietoisuutensa” kasvatti ei vain kielellisesti, vaan myös kulttuurisesti ja uskonnollisesti. Sen korostaminen, että teologia on tunnustuksen tieteenala ja siinä mielessä objektiivinen kuten muut tieteenalat, ei ole vakuuttava argumentti tieteenalan tieteellisyydestä. Kukaan ei voi olla täysin objektiivinen, eikä se ole edes toivottavaa.

Näin opinnäytetöiden ohjaus minua opetti

Urani aikana olen tarkastanut noin 500 pro gradu -tutkielmaa ja yli kolmekymmentä väitöskirjaa. Lähes kaikissa uskontotieteellinen ote on ollut metodisesti samantapainen. Menetelmäopetukseni olen kutsunut uskontotieteessä sovellettuja analyysitapoja, menetelmiä ja teorioita *haraviksi*. Olen piirtänyt taululle haravan, jossa on erikokoisia piikkejä. Piikkienmäärä vaihtelee, sen mukaan minkälaiseen analyysiin haravaa tarvitaan. Jokainen piikki edustaa kysymystä, johon etsitään vastausta. Niin metsä vastaa kuin kysyy. Kysymykset määräävät vastauksen. Tässä suhteessa harava on systemaattisuudestaan huolimatta rajoittunut analyysimalli.

On tietenkin olemassa monenlaisia haravia; menetelmiä, kuten sisällönanalyysi, diskurssianalyysi, systemaattinen analyysi jne. Kuten lehdet haravoitaessa tarttuvat piikkeihin, niin tutkimusaineistojen analysoinnissa haravan kysymyspiikkeihin tarttuu vastauksia. Selkeimmin haravamenetelmää on soveltanut Vladimir Propp kirjassaan

The Morphology of a Folktale, johon törmäsin analysoidessani Theravada-buddhalaisten luostarisääntökokoelmaa nimeltään *Patimokkha*.

Haravamenetelmän opettaminen on korostunut viime vuosikymmeninä niin sanotun tulosvastuun aikakaudella, jolloin opiskelijoita patistetaan valmistumaan nopeammin kuin aikaisemmin. Mitä selkeämpi menetelmä, sen nopeammin tutkielmat valmistuvat. Systemaattisen teologian professori Seppo A. Teinosen systemaattinen analyysi on myös hyvä esimerkki eräänlaisesta haravamallista, joka on yleisin analyysitapa systemaattisessa teologiassa. Haravamallin etu on tietenkin se, että se antaa systemaattisen analyysitavan aineistojen analysoimiseen. Se on kuitenkin rajoittunut siinä, että tutkija helposti näkee vain sen mitä mallin perusteella etsii, eli jos silmälasit ovat siniset, tutkija näkee aineiston sinisten silmälasien lävitse, jos ne ovat punaiset, kuten marxilainen tutkimus oli aikoinaan, aineisto nähdään vain punaisten silmälasien lävitse.

Tässä tulemme Hans-Georg Gadamerin (k. 2002) perusoivallukseen. Koska emme voi siirtyä oman vaikutushistoriallisen tietoisuutemme ulkopuolelle, joudumme asettamaan itsemme alttiiksi, kuten jalkapallopelaaja hänen osallistuessaan peliin jonkin joukkueen pelaajana. Peli alkaa, kun joku syöttää hänelle pallon ja hän joutuu heittäytymään mukaan peliin, joka kulkee omia ratojaan niin, ettei hän millään kykene hallitsemaan sen kulkua. Gadamerin mukaan näin tapahtuu myös tutkijalle, joka tekstiä lukiessaan huomaa jonkun sanan tai ajatuksen puhuttelevan häntä (vrt. pallon syöttö) siinä määrin, että hän joutuu käymään vuoropuhelua oman kasvatuksensa kautta omakutun vaikutushistoriallisen tietoisuutensa kanssa, eli omien arvojen, asenteiden ja normiensa kanssa.

Tämä *peliparadigma* on huomattavasti vaativampi keino analysoida aineistoa kuin *haravamalli*. *Pelimallissa* analyysi ei ole mekaaninen eikä analyysin kulkua voi täysin hallita. Kuten jalkapallopelaaja sulautuu peliinsä, niin myös tutkija syventyy tekstiinsä käyden sisäistä vuoropuhelua tekstin sisällön ja sanoman kanssa suhteessa omiin ennakkokäsityksiinsä. Vuoropuhelu jatkuu kunnes tutkija pääsee (useimmiten uuteen) ymmärrykseen tekstissä keskusteltavasta asiasta. Keskustelu alkaa ihmettelyllä ”mistä tekstissä oikein on kysy-

mys?”, ja se päättyy toteamukseen ”näinhän se on!”. Tärkein oppi, minkä tekstin lukemisesta ja analysoimisesta voi saada, on sen myöntäminen, että ”keskusteleva osapuoli (eli teksti) onkin oikeassa”. Tässä on uskontotieteen uskontoneutraalin asenteen ydin!

Uskontoneutraali uskontotiede

Oppihistoriasta löytyy monia aarteita. Usein on niin, että joku aikaisempi tutkija on jo sanonut sen johon itsekin on päätenyt, joskin sanavalinta on ollut, kuten aina, aikaan sidottu ilmaisu. Rafael Karsten (k. 1956) oli hänkin kenttätutkija. Hänen tutkimuskenttäänsä oli Etelä-Amerikassa, jossa hän perehtyi intiaanikansojen tapoihin ja kulttuuriin. Vaikka hän kasvoi hyvin uskonnollisessa kodissa, hän oli lukeneisuutensa ja kenttätutkimuksiansa perusteella tullut siihen tulokseen, että uskontotieteen tulee edustaa teologiasta emansipoitunutta tutkimusta, jotta kuvaukset ja tulkinnat meille vieraista kulttuureista ja uskonnoista olisivat autenttisia. Nykyään on ehkä luontevampaa puhua uskontoneutraalista uskontotieteestä korostettaessa, ettei uskontotiede ole teologinen oppiaine, vaan nimenomaan humanistinen tieteenala.

Uskontotiede on kansainvälisesti vakiintunut tieteenala, jonka englanninkielinen nimi tavallisimmin on *Study of Religions* (huom. monikossa). Sillä halutaan korostaa, ettei kyse ole teologisesta uskonnontutkimuksesta (englanniksi usein *Religious Studies*), joka rajoittuu kristinuskon tutkimiseen, kuten ekumeniikassa, uskonnonpedagogiikassa, uskonnonpsykologiassa, kirkkososiologiassa jne. *Religious Studies* viittaa tutkimukseen, joka keskittyy yhden uskontoperinteen tutkimiseen eikä tavallisesti vertaile saatuja tuloksia muista uskontoperinteistä saatuihin tutkimustuloksiin. Se on usein hyvin lähellä esimerkiksi buddhologista tai islamologista tutkimusta, eikä sen vuoksi edusta neutraalia uskontotiedettä.

Ensimmäisenä uskontotieteen professorina Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa olen katsonut tärkeäksi jatkaa tiedekunnassa harjoitettua uskontotieteellistä perinnettä. Karstenin jälkeen kansanrunouden tutkimuksessa oli uskontotieteen oppisuunta sivuaineena. Vuonna 1970, kun teologiseen tiedekuntaan perustettiin uskontotieteen oppituoli, voitiin valmistua maisteriksi uskon-

totiede pääaineena, mutta ei humanistisessa tiedekunnassa. Vuonna 1972 perustetun uskontotieteen oppiaineyhdistyksen Mythoksen määrätietoisien vaatimuksen seurauksena mahdollistui humanistisen tiedekunnan uskontotieteen opiskelijoille oikeus valmistua filosofian maisteriksi uskontotiede pääaineena vuonna 1976. Uskontotieteen asema humanistisessa tiedekunnassa vakiintui ja selkiytyi, kun sinne vuonna 2001 perustettiin uskontotieteen professorin oppituoli, jonka alaksi määriteltiin uskontoperinteiden vertaileva ja empiirinen tutkimus. Siirtyessäni eläkkeelle arvostan suuresti sitä, että humanistinen tiedekunta on päättänyt säilyttää perustamansa uskontotieteen professuurin, joka tällä tavalla varmistaa uskontoneutraalin tutkimuksen jatkumisen Helsingin yliopistossa. Haluan näillä sanoilla toivottaa jatkajalleni, kuka se sitten lieneekään, menestystä vakiintuneen perinteen jatkajana ja uudistajana.

Kirjallisuutta

- Gadamer, Hans-Georg (1986), *Hermeneutik I–II. Wahrheit und Methode. Gesammelte Werke*, Bd. 1–2. Tübingen: Mohr. Käännety englanniksi (2004) otsikolla *Truth and Method*. Translation revised by Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall. London: Continuum.
- Gothóni, René (1985) *Patimokkha I strukturanalytisk belysning. En religionshistorisk studie av de buddhistiska klosterreglerna i Sutta-vibhanga*. Religionsvetenskapliga skrifter 9. Åbo: Åbo Akademi.
- Gothóni, René (1991) *Worldview and Mode of Life. Orthodox and Theravada Monastic Life Compared. Temenos 27*, 41–59.
- Gothóni, René (2000) *Uskontojen uustulkintaa*. Toinen painos 2006. Helsinki: Helsinki University Press.
- Gothóni, René (2001) Ymmärtämisen edellytys uskontotieteessä. *Tieteessä tapahtuu* 6, 26–30.
- Gothóni, René (2002) ”Oikeaan osuminen” hermeneuttisen totuuden laatutakeena. *Tieteessä tapahtuu* 2, 48–53.
- Gothóni, René (2005) Vuoropuhelun ylläpitäminen ja toiseuden ymmärtäminen globalisaation suurimpia haasteita. *Tieteessä tapahtuu* 1, 66–69.
- Gothóni, René (2011) *Words Matter. Hermeneutics in the Study of Religions*. Bern: Peter Lang.
- Grondin, Jean (2003) *The Philosophy of Gadamer*. Chesham: Acumen.
- Karsten, Rafael (1928) *Inledning till religionsvetenskapen*. Stockholm: Natur och kultur.
- Pentikäinen, Juha (1972) Uskontotieteen tutkimusalat. *Johdatus teologisiin oppiaineisiin: Studia theologica*, toim. Esko Koskenvesa. Helsinki: Ylioppilastuki.
- Propp, Vladimir (1971) *Morphology of the Folktale*. Austin and London: University of Texas Press.
- Pye, Michael (1994) Religion: Shape and Shadow. *Numen* 1, 51–75.
- Teinonen, Seppo A. (1975) *Teologian sanakirja: 7400 termiä*. Helsinki: Kirjaneliö. Uusin painos 2015.
- Therman, Tor (1928) *Filosofi och religionsvetenskap. Nordisk tidsskrift för vetenskap, konst och industri utgiven av Letterstedtska föreningen*. Stockholm.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan uskontotieteen professori (emeritus).